

Gjøl

Kulturmiljø nr. 56

Tema

Kystkultur, anlæg på kysten, bosætningstyper, kystnær produktion

Emne(-r)

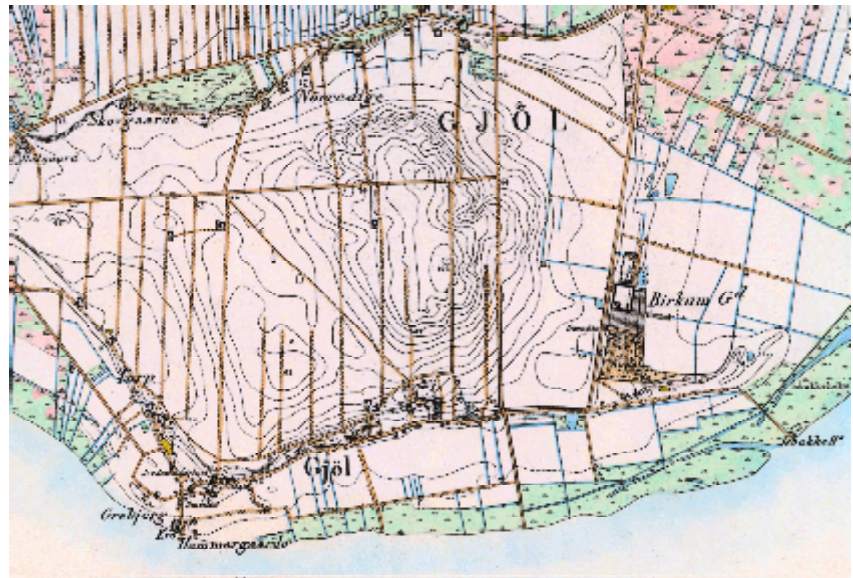
Fiskerleje, marina, ophalersteder, udskibningssted, kystvendt herregård, fiskeri og minkavl

Sted/Topografi

Gjøl er en tidligere ø i Limfjorden, først egentlig landsfast fra 1940, men allerede tidligere forbundet med Vendsyssel og nabøen Øl-and ved vejdæmninger. Før vejdæmningerne kunne man færdes gennem det lave vand i den smalle vejle, der skilte øen fra det øvrige Vendsyssel. Det foregik dels ved Haldager, dels over Sønderrøn. Højdeforskellene i det lave terræn er yderst ringe, og det er meget vanskeligt i dag at iagttage den oprindelige kystlinie. Bedst indtryk får man nok, hvor grusvejen "Drøvten" (betyder (kvæg)driften) passerer vejen på en af de gamle vejdæmninger.

Kulturmiljøet omfatter hele Gjøl by og området omkring fra Nørredige i vest og nord til Huskærvej i øst.

Dele af området er udpeget som kulturarvsareal (www.dkconline.dk nr. 100402-32).

Tid

Fra middelalder til vore dage

Karakteristik

Gjøl's gunstige beliggenhed i Limfjorden har fra gammel tid gjort fiskeri til et vigtigt bierhverv for Gjølbøerne, og placeringen af Birkumgård har også været forklaret med den nemme adgang herfra til fiskeriet ved Isbakken. På et kort fra 1786 ser man da også en vej, der fører direkte fra herregården ned til vandet ved Isbakken, og i Birkumgårds godsregnskaber er indført udgifter til såvel kåde som fiskeredskaber.

*Birkumgård ligger i dag gemt bag træerne.
Kirsten Monrad Hansen 2005.*

Isbakken blev dog ikke kun anvendt i forbindelse med fiskeri, men lokaliteten var også udskibningssted for herregårdens overskudsproduktion af korn. Dette blev normalt, i hvert fald i slutningen af 1700-årene, solgt i Aalborg til købmænd i Vesterå, der lå meget bekvemt for transport ad søvejen fra Gjøl. I modsætning hertil ville en transport nordud over vejen og derefter ad landevejen til Aalborg være meget besværlig. Vesterå vides også på et senere tidspunkt at have været det sted, hvor folk fra Gjøl lagde til med deres både, og hvor de havde deres stamknejspe. Isbakken lå oprindeligt på en holm tæt uden for kysten, men er nu landfast. Den gamle vej fører fortsat derud, og der ligger stadig en del både i vandet og på stranden, ligesom fiskeredskaber og lignende ligger henslængt i græsset. I 1780'erne og stadig i 1880'erne lå der et hus herude, men nu er der kun et skur.

*Der ligger mange joller for svaj neden for Isbakken.
Viggo Petersen 2000.*

Også fra Gjør by førte en vej ud til Isbakken, men byen kom også i forbindelse med vandet på det sted, hvor havnen senere blev bygget. På det omtalte kort fra 1786 er disse to steder de eneste, der er markeret som adgangsveje til fjorden, men også andre lokaliteter på kysten syd for byen bliver ved andre lejligheder omtalt i forbindelse med fiskeri. Et par steder fører der stadig veje ned til fjorden, hvor der kan ligge et par både.

Gjør havn blev anlagt som en anløbsbro i 1895 og udbygget med en mole i 1930'erne. Den var oprindeligt beregnet til fiskenes brug, men har nu mest præg af marina. Gjør kro med facade fra 1901 ligger smukt ud mod havnen.

Gjør Kro ligger helt ned til havnen og er i fin stand.

Kirsten Monrad Hansen 2005.

Bebyggelsen i Gjør by består i stor udstrækning af moderniserede huse, men gadenettet og husenes placering med mange kig ned mod vandet danner alligevel et meget hyggeligt miljø. I den på anden måde meget interessante kirke synes der ikke at være iøjnefaldende kystkulturelle minder, men kirkebygningen er omtalt og afbildet som sømærke i Den danske Lods.

Det bevarede tjæreanlæg ved Torpet. Det er for nylig blevet sat i stand.

Kirsten Monrad Hansen 2005.

I Torpet er der bevaret et meget interessant anlæg til tjæring af fiskernes garn. Anlægget, der ejedes af fiskerne i fællesskab i et tjærelav, har været i brug fra ca. 1900 til 1980'erne. Efter behandlingen med tjære blev garnene lagt til tørre i græsset eller hængt op i stativer, og det er vel for at illustrere dette, at der nu er anbragt en ruse og noget garn ved tjæregryden. Anlægget blev restaureret i 1996.

Hans Kirks roman *Fiskerne* fra 1928 har gjort fiskeriet på Gjøl velkendt. Handlingen bygger på virkelige begivenheder, der dog kun omhandler en episode i øens lange fiskerhistorie.

Sammenhængen mellem fiskeri og minkavl har før været påpeget, og på Gjøl er der en ren ud sagt utrolig tæthed af minkfarme.

Bevaringstilstand

Det omtalte tjæreanlæg er restaureret og velbevaret og udgør, trods den forurening tjæren må formodes at have forvoldt, en stor seværdighed. Herregården *Birkumgård* er delvis bevaret. Gjøl bys huse optræder i næsten alle tilfælde i gennemmoderniseret tilstand. Kroen har dog en smuk facade ud mod havnen. Isbakken er et stemningsfuldt sted stort set uden forstyrrende elementer.

*Gjøl Havn med lystbåde og kro.
Viggo Petersen 2000.*

Sårbarhed og virkemidler

Den særlige stemning på Isbakken, der bl.a. beror på, at nogle har deres både liggende ligesom tilfældigt på stranden eller bundet til en pæl i vandet, har henkastet kasserede fiskeredskaber i det uoplejede græs osv., er meget skrøbelig og kan ikke let reguleres. Man kunne dog beskytte stedet mod uvedkommende byggeri (f.eks. sommerhuse), ligesom adgangsvejen bør opretholdes. Også til de andre steder, hvor man kan komme helt ned til vandet, bør man sikre fortsat offentlig adgang.

En del af byen er omfattet af lokalplaner.

Bonitering

Gjøls særlige historie som en tidligere ø, der var skilt fra det øvrige Vendsyssel ved en smal, lavvandet, men nu tørlagt vejle, afspejler sig stadig i de nuværende forhold og gør øen til noget særligt, som kun nabøen Øland mod vest kan sammenlignes med. Nabøen Egholm mod øst er derimod forblevet en ø med vand rundt om. Gjøl

har erhvervsmæssigt været nært knyttet til Limfjorden, som dels blev udnyttet til fiskeri, dels tjente som transportvej for landbrugsprodukter og fisk til den nærliggende købstad Aalborg. Det fornemmes stadig bl.a. ved garntjæringsanlægget i Torpet. Endvidere giver tilknytningen til fjorden sig udslag i stikveje og kig fra Gjøl by ned til vandet, ligesom der stadig fører veje ud til det gamle udskibningssted ved Isbakken. Alt dette giver Gjøl en særlig maritim atmosfære, som trods en omfattende om- og nybygning af bebyggelsen og en vis turistmæssig udnyttelse stadig er særdeles hyggelig.

Luffoto over den østlige del af Gjøl By. Bemærk de smalle jordstrimler. Øverst i billedet ligger minkfarmene. Nils Schou 1982.

Havnen bliver fortsat brugt til lidt fiskeri og oplagring af redskaber. Kirsten Monrad Hansen 2005.

Kontekst/sammenhænge

Gjøl skal ses i sammenhæng med det relativt omfattende fiskeri, der har været drevet i Limfjorden. Nærheden til Aalborg gjorde det endvidere muligt at afsætte fisken.

Anvendt kildemateriale

Andersen, Christiane Morisset: *Gjøl, en Limfjordsø. Glimt fra et fiskerbondesamfund i Nordjylland*. Vildsund 1987.

Øhlenslæger, Algot: *Friluftsliv og kystkultur ved Limfjorden*. Isbakken omtales s. 105.

Birkumgårds godsregnskaber 1791-95 (resultater heraf er anvendt i Viggo Petersen: *Aalborg og herregårdene*. I: *Aalborg-bogen 1985*).

Beskrivelsen er udarbejdet af Viggo Petersen.